

زبان نقشی و نگارهای فرش دستباف

بیوته: در زبان فارسی واژه هنر معادل «فن» و گاه «صنعت» به کاررفته است. به غیر از آن این واژه به معانی مختلف نظیر: علم کمال فضل زیرکی، شجاعت عدالت شهامت و تقوی نیز یاد شده است.

هنر فرش دستباف، کاشی کاری، خوشنویسی و معماری ایرانی بیش از همه چشمگیر است و در دنیا شهره آفاق است. عمر فرش ایرانی به تاریخ کهن هنر و فرهنگ ایرانی برمی گردد تحسین جهانیان از هنر ایران به خصوص قالی ایران ناشی از تلاش عشق و ذوق هنری مردم ایران همراه با فرهنگ ملی و پررزم و راز ایرانیان است.

حدیث فرش ایران حدیث عاشقان ناشناخته‌ای است که هنر خود را که تنها خودشان به مفهوم آن آشنا هستند با پیچیدگی نقش و نگاری که با رنگ به آن معنی داده‌اند. فروتنی و اخلاص هنرمندان فرش ایران ستودنی است؛ طوری که آنان حتی از بهجا گذاشتن نام و نشان و زمان خویش بر روی آفریده خود پرهیز داشته‌اند.

تاریخ پرفرازونشیب ایران بخشی از سرگذشت ما ایرانیان در اساطیر افسانه‌ها و داستان‌های تاریخی سیر می‌کند. حماسه‌پرداز بزرگ ایران حکیم ابوالقاسم فردوسی توسی در ابتدای اثر ماندگار و بی‌مانند خود «شاهنامه» درباره تاریخچه «گسترده» و «روشن» در ایران اشاره دارد و علاوه بر آن با بافتن فرش را نیز به طهمورت نسبت می‌دهد:

هر آن چیز کاندر جهان سودمند

کنم آشکارا گشایم زبند

پس از پشت میش و بره پشم و موی

بریده برشتن نهادند روی

بکوشش از آن کرد پوشش بجای

بگسترده‌ها بد او رهنمای

نقوش فرش دستباف گاهی پیامدار نوع فرهنگ جاری تاریخ معماری اقلیم و زمان بافت آن است. طرح و نقشه در فرش نشانگر نوع نگاه هنرمندان به محیط و اقلیم و طبیعت پیرامون است نقوش فرش دستباف ایرانی مملو از جهان‌بینی فلسفی و معنویت صاحب اثر در نهایت سادگی جلوه می‌نماید. هنرمندان علاوه بر به کارگیری عناصر طبیعی و یا خیالی عوامل و پدیده‌های مؤثر در زندگی بشری را هم از قوای تاریخی حوادث طبیعی معماری و... را به زبان نقش و نگار به مهارت و چیره‌دستی خاصی به تصویر می‌کشند.

نقوش و طرح‌های فرش هر کدام نماد و پیامدار معنویت و عرفان می‌باشند. از انواع طرح‌های موجود در فرش دستباف می‌توان طرح اسلیمی افشان بته درختی شکارگاه و... را نام برد که هر کدام پیامی را می‌رسانند.

طرح اسلیمی الهام گرفته از پیچ‌وخم گیاهان جانوران درختان و نقش و نگار طبیعی است. از انواع طرح‌های اسلیمی می‌توان دهان‌آزدری و ماری را ذکر کرد. چون آرایش و شکل ظاهری خطوط این نقوش همچون اندام آژدهای افسانه‌ای و مار است به همین نام نیز معروف‌اند.

طرح افشان برگرفته از گل‌ها گیاهان شاخ و برگ درختان و حیوانات است. نقش بته نمودار درخت سرو است. سرو مظهر و نماد سبزی و شادابی بوده که این طرح در خاتمه‌ها شال‌ها قالی گلیم و حتی در کاشی کاری بناها دیده می‌شود. در طرح درختی بیشتر از درختان سرو بید می‌نموند که نماد حزن و اندوه را تداعی می‌کند استفاده می‌شود. نقش درخت در زندگی آدمی همیشه دارای اهمیت بوده زیرا از درخت سرو می‌توانستند نیازهای خود را تأمین کنند. در جاهایی که درخت نبوده مانند اقلیم کویری و خشک افراد آن مرزوبوم تصویر آن را بر روی صنایع دستی و دست‌بافت‌ها می‌آفریدند.

نقشه شکارگاه متشکل از انواع حیوانات از جمله غزال گرگ شیر آهو پلنگ و انواع پرندگان است همچنین از شاخه‌های درخت و گل نیز بهره جسته که به نقش شکارگاهی حالتی زیبا و دل‌نشین می‌دهد. در بخش‌های زمینه و حاشیه فرش تصاویر انسان‌ها در حال صید و شکار حیوانات وحشی دیده می‌شود.

گاهی در بعضی از نقوش فرش نقش سیمرغ دیده می‌شود. سیمرغ پرنده‌ای افسانه‌ای است که مظهر ذوب و حل‌شدگی است. مظهر پرداخت تمام‌عیار و وابستگی مطلق است که به کبوتر صلح نیز معروف است.

وجود سیمرغ در ادبیات فارسی و عرفانی و تأملات متفکران ما و نیز پیش از اسلام سابقه دارد. در شاهنامه بنا بر قراین نقش مرئی و رهنما با حضرت جبرئیل (ع) را بازی می‌کند زال را بزرگ کرده و تربیت می‌کند و در هنگام نیاز به کمک قهرمانان می‌شتابد. در ادب فارسی ماه مظهری از روی زیبا نرگس نماینده چشم بنفشه مظهر زلف باران نشانی از اشک گیسو حکایتی از آبشار شب نشانی از گرفتن بهار تأکید بر باروری و شادابی و نمادهای دیگر است که هر یک دلالت بر امری دارد. باغ با اوصاف خاص ظاهری نماد بارزی از بهشت موعود است به نحوی که تصویر لفظی و کلامی آن در قرآن کریم و نهج‌البلاغه و بعد از آن در حدیث‌ها و روایت‌های اسلامی و سپس در دیوان‌های شعری معروف معاصر و متأخر ایران است.

نقوش هندسی موجود در فرش ایرانی در عین سادگی شاید بیان‌کننده یک بیت شعر آیه یا سوره‌های از قرآن کریم داستانی افسانه‌ای تاریخی و یا حدیث از انبیا باشد. هنر ایرانی سخن و حدیث عشق و معرفت و روحانیت است و ایران را می‌توان مهد تمدن و فرهنگ و هنر به شمار آورد.

نقوش هندسی موجود در فرش ایرانی در عین سادگی شاید بیان‌کننده یک بیت شعر آیه یا سوره‌های از قرآن کریم داستانی افسانه‌ای تاریخی و یا حدیث از انبیا باشد. هنر ایرانی سخن و حدیث عشق و معرفت و روحانیت است و ایران را می‌توان مهد تمدن و فرهنگ و هنر به شمار آورد.

مهارت سنتی بافت فرش در فارس

ایرانیان از شهرت جهانی بافت فرش لذت می‌برند و بافندگان فرش فارس که در جنوب غربی ایران ساکن هستند، از برجسته‌ترین بافندگان به شمار می‌آیند. پشمی که برای بافتن فرش استفاده می‌شود در پاییز و یا بهار توسط مردان چیده می‌شود. پس از آن مردها دار قالی که قابی مسطح بر روی زمین است را بنا می‌کنند. زن‌ها نیز پشم‌ها را برای بافت فرش می‌ریزند. رنگ‌هایی که در فرش استفاده می‌شود عموماً طبیعی است: قرمز، آبی، قهوه‌ای و سفید که از مواد رنگرزی شامل دوناس، وسعه (پرطاووس)، برگ کاهو، پوست گردو، ساقه گیلاس و پوست انار تهیه می‌شوند.

زن‌ها مسئولیت طراحی، انتخاب رنگ و بافت را دارند، آن‌ها حس زندگی کوچ‌نشین خود را در فرش می‌آورند. آنها بدون هیچ طرح قبلی فرش می‌بافند، هیچ بافنده‌ای نمی‌تواند ۲ فرش با یک طرح ببافد. نغ رنگ شده در تار فرش می‌افتد تا به فرش طرح و نقش دهد. در آخر اطراف فرش دوخته می‌شوند، پشم‌های اضافی را می‌سوزانند تا نقش‌ها روشن و واضح باشند و فرش برای آخرین بار شسته می‌شود.

همه این مهارت‌ها شفاهاً و با مثال منتقل شده است. مادرها به دخترانشان یاد می‌دهند که چگونه از این مواد، ابزار و مهارت‌ها استفاده نمایند. درحالی‌که پدران پسرانشان را برای چیدن پشم‌ها و ساختن دار آموزش می‌دهند.

نقوش به کاررفته در دستبافته‌های استان کهگیلویه و بویر احمد

این نقوش برگرفته از پیشینیان و نسل‌های قبلی است که به بافندگان امروزی انتقال یافته است و با نقوشی از طبیعت پیرامون خود و اشیای خود و اشیای موردعلاقه تولیدکنندگان و مزین شده است. تعدادی از این نقوش به دلیل مجاورت عشایر کهگیلویه و بویراحمد با عشایر قشقایی و بختیاری وارد بافته‌های این عشایر شده است.

یکی از نقوش تزئینی و قالی‌های استان کهگیلویه و بویراحمد نقش حوض نام دارد. این نقشه مختص زمینه و متن قالی است. نقش حوض با استفاده خطوط شکسته فضاهای هندسی متن قالی به وجود می‌آید و بیشتر اوقات با نقوش گل خرده (نقوشی کوچک مانند گل پنج پر، چنگ و...) اطراف حوض‌ها و فضاهای خالی پر می‌شود. حوض انواع

مختلفی دارد.

نقش حوض ساده

بیشتر در قالی‌های قدیمی (تقریباً ۱۳۰ سال پیش) دیده می‌شود. این نقش از یک مربع ساده تشکیل شده و در پیرامون آن هیچ نوع گل خرده‌ای وجود ندارد و در وسط آن نقش چنگ را می‌توان دید.

نقش حوض چندضلعی

در این نوع نقش شکستگی خطوط بیشتر شده و اطراف و درون آن با خرده‌نقش پر شده است. در نمونه‌ای که تقریباً متعلق به ۹۰ سال پیش است، نقش حوض شش‌ضلعی که در پیرامون و درون با خرده‌نقش مزین شده است، دیده می‌شود.

نقش حوض با نشان ساسانی

این نقش در قالی‌هایی که تقریباً قدیمی هستند، وجود دارد.

چند حوض در وسط

نمونه‌هایی از قالی‌های متعلق به ۶۰ سال پیش به این طرف دیده شده است که نقش حوض‌های بزرگی در متن قالی و حوض‌های کوچکی پشت سر هم قرار گرفته‌اند.

حوض در حوض

در این نقش تنوع شکستگی‌ها بیشتر شده و شکلی را پدید می‌آورند که به نقش حوض در حوض معروف است. این نمونه‌ها در ۴۰ سال اخیر بیشتر دیده می‌شوند.

از دیگر نقوش رایج در استان کهگیلویه و بویراحمد نقش خشت است. در این نوع نقش متن قالی به مربع‌های ۲۰ × ۲۰ سانتی‌متر تقسیم و درون هر مربع یک طرح مستقل از دیگری یافته می‌شود. پیرامون مربع‌ها با یک حاشیه ساده محاط شده است و درون خشت‌ها از شکل‌های ساده شده طبیعی و اشیای موردعلاقه بافندگان منقوش می‌گردد.

سرو یکی از شکل‌های ساده شده طبیعی است که در میان خشت‌ها بافته می‌شود. صنوبر و سرو که در جنگل‌های سرسبز این خطه به صورت تکه درخت دیده می‌شوند برای هنرمند قالیباف یادآور سرسبزی جنگل و نمادی از شادابی و خرمی است. اصولاً سرو در هنر ایرانی به‌عنوان درخت مقدس و مظهر بهار و سرسبزی و مردانگی است. استفاده از سرو در تمدن آشوری و ایلامی و پس از آن در هخامنشی دیده شده است.

سروهای قالی‌های عشایر کهگیلویه و بویراحمد به شکل یک سرو ایستاده با شاخه‌های افقی است. این نوع سرو در حجاری‌های تخت جمشید نیز دیده می‌شود. نقوش حیوانات در قالی‌های کهگیلویه و بویراحمد نیز رایج است. حیواناتی از قبیل آهو، شیر، خرس، کبک و... که سمبل زیبایی، شجاعت و... محسوب می‌شوند.

از نقوش حیوانات نقش شیر اهمیت ویژه‌ای دارد. در بعضی از قالی‌ها یک یا دو شیر بزرگ در وسط قالی و شیرهای کوچکی در اطراف شیر بزرگ قرار می‌گیرند که نشان‌دهنده شجاعت و عظمت شیر بزرگ در برابر دیگر شیرها است. شیرهای بافته شده قالی‌های این خطه دارای پال و کوبال هستند. نقش سماور که در کنار نقش گیاهی بافته می‌شود و در سرتاسر متن قالی با تغییراتی در رنگ بافته می‌شود از نقوش دیگر قالی‌های عشایر استان کهگیلویه و بویراحمد است.

از نقوش به کاررفته در قالی‌های عشایر از دو نقش نعلبکی و کله اسبی می‌توان نام برد که بیشتر در بافته‌های عشایر همجوار با عشایر قشقایی دیده می‌شود. این نقش به‌موافقت حاشیه قالی، به‌صورت دو ستون با سرستون اسبی شکل در دو طرف قالی قرار می‌گیرد و یادآور سرستون‌های تخت جمشید است. حاشیه قالی‌های بویراحمد بسیار ساده است و شامل نقوش سرو و زنگوله، پنجه خرسی، صنوبری، گل‌سرخ، کزدمی و پنجره‌ای است. حاشیه‌های قالی‌های قدیمی دارای تنوع بیشتری است و از نقوش هندسی در آنها استفاده شده است. نقوش به کاررفته در گلیم‌های عشایری استان کهگیلویه و بویراحمد بسیار متنوع است که از میان آنها می‌توان به نقش شانه یا شونه اشاره کرد. این نقش در اکثر نقاط استان در بافت گلیم به کار می‌رود؛ ولی در هر منطقه با منطقه دیگر متفاوت است.

نقش لوزی

نقش‌های دیگری است که در گلیم‌های عشایر استان دیده می‌شود. تنوع رنگ‌آمیزی و تنوع نقش لوزی در مناطق تولید گلیم، به‌ویژه در مناطق سادات محمودی بسیار چشم‌گیر است.

نقش آغاخوری

یکی دیگر از نقوش رایج در گلیم این استان است که همیشه در ترکیب‌بندی افقی به کار می‌رود احتمال دارد به دلیل مجاورت عشایر این استان با عشایر قشقایی این نقش از گلیم‌های آنها اقتباس شده باشد.

نقش چهارپر

از نقوش بسیار جالب گلیم‌های این منطقه است که معمولاً به‌صورت تک گل‌های مجزا از یکدیگر در ترکیب‌بندی‌های افقی و لوزی دیده می‌شود.

نقش خراسانی

این نقش که معمولاً در ترکیب‌بندی افقی گلیم‌های عشایری به کار می‌رود به دو شکل متفاوت مشاهده شده است.

نقش چنگ

نقش زیبایی است که زینت‌بخش بسیاری از گلیم‌های منطقه است و اغلب در ترکیب‌بندی لوزی مشاهده می‌شود.

دیگر نقوش به کاررفته در گلیم‌های این خطه عبارت‌اند از: نقش پرنده، نقش دانه بیگی، نقش گل تهرانی، نقش فی‌الباده.

حاشیه گلیم‌های استان کهگیلویه و بویراحمد بسیار ساده است و تنوع کمتری در آن دیده می‌شود. معروف‌ترین حاشیه‌ها عبارت‌اند از: حاشیه خراسانی، حاشیه هفت و هشت، حاشیه کتابی و حاشیه بندروی.

نقش شیر

از دیگر نقوش گبه است که هم در گبه‌های رنگی و هم در گبه‌های خودرنگ کاربرد دارد. نقش شیرها گاهی به‌صورت تک و کوچک در بین گل‌های متنوع کوچک و گل خرده‌ها بافته می‌شود. گاهی اوقات شیرها پشت سرهم به‌صورت کوچک تکرار می‌گردد. پاره‌ای اوقات نیز شیرها بزرگ هستند و به‌صورت یک شیر تنها یا دو شیر نشسته روبه‌روی هم یا ایستاده که شمشیری در دست دارند. به نشانه قدرت و جنگجویی دیده می‌شوند فضای اطراف شیرها نیز با گل‌های کوچک پر می‌شود.

نقش قاب قرآنی

این نقش که همان نقش بوته است، به دلیل تزئینات بوته‌ها در اطراف قرآن‌ها به نام قاب قرآنی معروف است و در گبه‌های رنگی یا خودرنگ به کار می‌رود. گاهی اوقات تمام سطح گبه را می‌پوشاند. این نقش از روزگاران قدیم بر روی انواع دستبافته‌ها مانند قلمکار، قالی و ترمه به کاررفته و رایج‌ترین نوع آن به «بته‌جقه‌ای» مشهور شده است.

نقش گل وبلبل

در این نقش که از رایج‌ترین نقوش گبه‌های عشایر کهگیلویه و بویراحمد است، دو بلبل روبه‌روی یکدیگر بر روی یک شاخه گل که گل‌های آن همان نیم گل‌های هشت پر است، نشسته‌اند.

نقش گل خرده

از نقوشی است که در گبه‌های خودرنگ استان کهگیلویه و بویراحمد رایج است. گل خرده‌ها از نقوش متنوعی مانند چنگ و ستاره تشکیل می‌شوند و متن گبه با این نقوش کوچک و با نظمی خاص پر می‌شود. از دیگر نقوش این استان که در گبه‌های رنگی و خودرنگ عشایر به کار می‌رود، نقش ستاره است که در کنار یکدیگر بافته شده و حداصل آنها شکلی شبیه لوزی ایجاد می‌شود.

ادامه دارد...

